

پیشینه نقاره‌خانه و نقاره‌نوازی در آستان قدس رضوی در گفتگو با آقای اقوام شکوهی

محمد نظرزاده^۱

چکیده:

ضبط خاطرات و اطلاعات تاریخی افراد، در کنار سایر اسناد مکتوب می‌تواند راهگشای محققان در مطالعات و پژوهش‌های حوزه تاریخ معاصر باشد. به همین دلیل آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت امور اسناد و مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی در راستای مستندسازی تاریخ شفاهی حرم مطهر امام رضا(ع) و جوابگویی به نیاز پژوهشگران در همین مسیر گام برداشته است.

هدف:

ارائه مطالب و اطلاعات تاریخی در خصوص وضعیت نقاره‌خانه، نقاره‌چیان و نقاره‌زنی در حرم مطهر حضرت رضا(ع) در تاریخ معاصر رویکرد این مقاله است، که از طریق انجام مصاحبه با یکی از پرسابقه‌ترین نقاره‌چیان آستان قدس رضوی، آقای احمد اقوام شکوهی به نگارش درآمده است.

یافته‌ها و نتایج پژوهش:

مقاله حاضر یافته‌های دقیق‌تری شامل سابقه تاریخی نقاره‌خانه، مشکلات و گرفتاری‌های نقاره‌زنی در قدیم، خصوصیات نقاره‌خانه چوبی در دوره قاجاریه، مقایسه‌ای میان نقاره‌خانه قدیم و جدید، آشنایی با ابزار و وسایل نواختن نقاره، نوع ذکرخوانی و زمان‌های خاص نواختن نقاره را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: تاریخ شفاهی، آستان قدس رضوی، نقاره‌خانه، نقاره‌نوازی، احمد اقوام شکوهی

۱. کارشناس مسئول بخش تاریخ شفاهی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

nazarzadeh47@gmail.com

مقدمه:

یکی از آثار زیبا و تاریخی حرم مطهر حضرت رضا(ع) که بر بالای ایوان شرقی صحن انقلاب قرار دارد، نقاره‌خانه است. در این مکان به مناسبت‌های مختلف توسط نقاره‌چیان «نقاره‌نوازی» می‌شود. نقاره‌نوازی را در گذشته «نفیرنوازی» و «نوبت‌نوازی» می‌گفتند و نقاره‌چیان را «عمله شکوه» می‌نامیدند (عطاردی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۳۰۵). هرچند نقاره‌نوازی از گذشته‌های دور در ایران متداول بوده است، اما سابقه آن در آستان قدس رضوی به سال ۸۶۰ ق. برمی‌گردد که بابرین بایسنقر، نوه گوهرشاد جهت استشفای از هرات به مشهد برای زیارت آمد و در چهارباغ، زمستان را به سربرد و با رفع مشک‌ش، دستور داد تا در باغ جنب صحن به خاطر شکوه و جلال حضرت، نقاره بنوازند (قصابیان، ۱۳۸۲: ۹۲).

نقاره‌خانه در عهد صفویه، شامل چند طبال و شیپورچی بود که تحت نظر مهتر نقاره‌خانه اداره می‌شد. در این دوران مشهد مورد توجه شاهان صفوی بود و علاوه بر نقاره سلطانی، نقاره مخصوص حرم حضرت رضا(ع) نواخته می‌شد و تا اواخر عهد صفویه این آیین رایج بود (قصابیان، ۱۳۸۲: ۹۳).

بر اساس شواهد تاریخی در دوره افشاریه به تشکیلات نقاره‌خانه توجه ویژه‌ای می‌شد. در بخشی از وقفنامه طومار علی‌شاهی از ۱۳ نقاره‌چی با عنوان عمله شکوه نام برده، و مواجی را برای آن‌ها از محل موقوفات خاص مقرر می‌کند. بودجه‌ای را نیز برای تأمین لوازم نقاره‌خانه از قبیل چرم گاو جهت طبال و غیره اختصاص می‌دهد (طومار علی‌شاهی).^۱

نقاره‌نوازی در دوران قاجار از آداب و تشریفات خاصی برخوردار گردید و در مناسبت‌های ویژه مانند اعیاد مذهبی و به خصوص ولادت حضرت رضا(ع) نقاره نواخته می‌شد. نام نقاره‌خانه در این دوران، «کرناخانه» و نقاره‌چیان را عمله شکوه می‌نامیدند (قصابیان، ۱۳۸۲: ۹۵). تاریخ شفاهی یکی از بهترین روش‌های کسب اطلاعات تاریخی از مطلعین در تاریخ معاصر است. از ویژگی‌های این روش، ارتباط و گفتگو با مردم عادی و برخی سالخوردگان بی‌سوادی می‌باشد که فرصت نگارش نیافته‌اند.

آن‌چه در پی می‌آید گزیده‌ای تدوین شده از دو ساعت و سی دقیقه مصاحبه در سه جلسه با آقای احمد اقوام شکوهی سرنواز، سرچاشنی و قدیمی‌ترین نقاره‌زن حرم رضوی در تاریخ‌های

۱. در این طومار جهت مهتر نقاره‌خانه به اسم میرصادق ۴ خروار و سایر ۱۲ نفر [نقاره‌چیان] ۱۲ خروار [گندم] و برای چرم گاو نقاره‌خانه سرکار فیض آثار یک تومان در نظر گرفته شده است. رک: (طومار علی‌شاهی، شماره ثبت ۴۷۸۵).

۱۸ اردیبهشت و ۲۷ تیر ۱۳۸۴ و ۳۰ آذر ۱۳۸۹ در خصوص نقاره‌خانه و نقاره‌زنی است. که تلاش شده است با کمترین دخل و تصرف و با استفاده از مکتوبات، اسناد و عکس‌ها مستند گردد (تصویر شماره یک).

متن کامل مصاحبه به شماره پرونده: (الف ۲۲) در آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد و مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی موجود است.

آقای احمد اقوام شکوهی در روز چهارشنبه ۲۲ آذر ۱۳۹۶ پس از ۷۲ سال خدمت نقاره‌زنی فوت کرد و در صحن آزادی حرم مطهر، بلوک ۱۹۸ دفن گردید. تندیس وی در ورودی خیابان نواب صفوی از پنج‌راه پایین خیابان نصب است.

متن گفتگو:

سؤال: با عرض خیرمقدم به شما، خواهشمندم خودتان را معرفی و از سوابق خانواده‌تان برای ما صحبت کنید؟

جواب: بنده، احمد اقوام شکوهی فرزند رجب هستم. در سال ۱۳۰۵ خورشیدی در محله پایین خیابان^۱ که یکی از محلات قدیمی مشهد است متولد شدم. منزل پدری ما که هنوز هم در اختیار ماست در کوچه حسن قلی^۲، آخر کوچه تاجرها^۳ در نزدیکی حرم مطهر قرار دارد. در دو یا سه سالگی پدرم را از دست دادم. شرایط من به گونه‌ای بود که توفیق درس و مدرسه برایم حاصل نشد. از همان کودکی به همراه برادرهایم به نقاره‌خانه می‌آمدم. ۲۵ ساله بودم که با خانم فخری عمه شکوه ازدواج کردم، که حاصل آن دو پسر و پنج دختر است.

سؤال: درباره وجه تسمیه نام خانوادگی شکوهی توضیح دهید؟

در دوره رضا شاه که مردم برای خود سبج احوال [شناسنامه] می‌گرفتند، برای افراد، با توجه به اعتقادات، شغل و سمت، فامیل انتخاب می‌کردند. در قدیم به نقاره‌چیان «عمله شکوه» می‌گفتند، که در اسناد گذشته آستان قدس این قضیه منعکس است. بنا بر این برخی افرادی که مرتبط با این شغل بودند کلمه «شکوه» در فامیلشان هست. ما هم نام خانوادگی «اقوام

۱. یکی از شش محله بزرگ قدیمی مشهد که در شرق حرم مطهر حضرت رضا (ع) قرار دارد (رهنما، ۱۳۹۰: ۱۰۳).
۲. حسنقلی یکی از افراد سرشناس و متشخص محل بوده، لذا این کوچه به نام وی نام گذاری شده است. این کوچه از ضلع شمالی پایین خیابان منشعب و انتهای آن به کوچه حاجی صد تومانی منتهی می‌شود (همان).
۳. این کوچه از ضلع شرقی سرای ازبک‌ها به سمت شمال منشعب می‌شود و به راسته مسگران ختم می‌شود. به علت اینکه محل تمرکز و فعالیت تجار بوده، به کوچه تاجرها مشهور شده است (همان).

شکوهی» را برگزیدیم.

نقاره زنی در خانواده ما موروثی بوده است. پدرم و جدّم نیز همین کار را می‌کردند. عموو پسر عموو سه برادرم میرزا ابراهیم، میرزا حسین و میرزا باقرو حتی پدر خانمم عباس عمله شکوه، نقاره می‌زدند. البته همه کسانی را که نام بردم فوت کرده‌اند. اوایل انقلاب آقای عباس چراغچی مسئول انتظامات آستان قدس رضوی از من خواست که از وجود فرزندانم برای آشنایی با این هنر و آیین مذهبی در نقاره‌خانه استفاده کنم. الآن هر دو پسرم نقاره‌چی هستند. امیرمحمد متولد ۱۳۴۲ که ۳۰ سال است نقاره می‌زند و سرنواز نقاره‌خانه است و امیررضا متولد ۱۳۵۰ که ۱۲ سال است در نقاره‌خانه خدمت می‌کند. خودم هم ۶۵ سال است که بدون هیچ وقفه‌ای در حال خدمت هستم، که ۲۴ سال آن به نیابت از سه برادر و پسر عمویم بوده است. از سال ۱۳۴۹ به من حکم کارگزینی دادند (تصویر سند شماره دو).

به خاطر نوع حکمم، که به صورت حق‌الزحمه است، در گذشته، من هر ماه ۵۰ تومان می‌گرفتم و برادرم که نیروی رسمی بود هر ماه ۲۵۰ تومان حقوق می‌گرفت.

سؤال: از سابقه تاریخی نقاره‌خانه چه می‌دانید؟

جواب: بر اساس آن چه که از بزرگ‌ترها شنیده‌ام در گذشته‌های دور دختریکی از سلاطین بیمار می‌شود، به طوری که تمام طبیبان از معالجه او ناامید می‌شوند. پادشاه متوسل به امام (رضاع) می‌گردد و شفای دخترش را از حضرت می‌گیرد. پس از این واقعه نذر می‌کند که همیشه در حرم مطهر نقاره نواخته شود.

سؤال: از سختی‌ها و مشکلات نقاره زنی در قدیم صحبت کنید؟

جواب: در قدیم مشهد به بزرگی الآن نبود و خیلی کوچک بود. یکی از دروازه‌های شهر در محل پنج راه پایین خیابان بود. دروازه دیگر شهر، دروازه نوغان بود که در نزدیکی مدرسه حاج تقی آقا بزرگ قرار داشت. بقیه بیابان بود. صدای نقاره‌خانه در تمام شهر شنیده می‌شد. بسیاری از مردم مشهد با صدای نقاره‌خانه بیدار می‌شدند و نماز صبح را می‌خواندند. مثل امروز خیابان‌های بزرگ و آسفالت وجود نداشت. کوچه‌ها تنگ بود و با قلوه سنگ فرش شده بود. سحرگاه، بعد از خواندن نماز، که برای نقاره زدن می‌رفتم، حتی در اطراف حرم که مرکز شهر محسوب می‌شد، پرنده هم پر نمی‌زد. مشهد در قدیم، زمستان‌های بسیار سخت و سردی داشت. مردم کرسی می‌گذاشتند و منقل آتش می‌کردند. گاهی سرما آن قدر شدید بود که وقتی شکم مان را روی کرسی می‌چسبانیدم از گرما می‌سوخت، اما پشت مان از سرما

یخ می‌زد. تأمین آب آشامیدنی هم در زمستان بسیار سخت و مشکل بود. چون آب خم‌های سفالی را برای جلوگیری از یخ‌زدگی خالی می‌کردند. آب حوض‌ها هم بر اثر سرمای شدید یخ می‌زد و گاهی موجب شکستگی حوض می‌شد. بعضی مواقع برای یک کتری آب در زمستان چه سختی‌هایی که نمی‌کشیدیم. زمانی که برف سنگینی می‌بارید، گرگ‌ها به منظور یافتن غذایی برای خوردن، به شهر می‌آمدند. تا زانو داخل برف می‌رفتیم. با این وجود در هر شرایطی برای نواختن نقاره، خودمان را به حرم می‌رساندیم.

از نقاره‌خانه چوبی دوره قاجار برای ما صحبت کنید؟

اتاق نقاره‌خانه قدیم چوبی بود و بالای آن شیروانی حلبی قرار داشت (تصویر شماره سه). چون مصالح آن از چوب و حلب بود، خیلی زشت و سست بود و ممکن بود با یک باد شدید، کنده شود و داخل صحن بیفتد. زیر نقاره‌خانه هم، پایه ستون‌های چوبی گذاشته بودند. نقاره‌خانه درست لبه‌ی سردر ایوان شرقی قرار داشت (تصویر شماره چهار).

وقتی توی آن بودیم نمی‌توانستیم داخل صحن عتیق را ببینیم و از نظر امنیتی خیلی خطرناک بود. در زمستان از لبه‌های شیروانی که کنگره کنگره بود، یخ‌ها مثل قندیل نبات آویزان می‌شدند. زمانی که روی پله‌ها را برف گرفته بود، برای جلوگیری از سُرخوردن، چهار دست و پا آن‌ها را طی می‌کردیم. دست به دستگیره درها که می‌زدیم دست‌مان می‌چسبید. بالا، آتش روشن می‌کردیم. دست‌های مان از سرما کرخت می‌شد. چون دست‌مان مور، مور می‌شد، نمی‌توانستیم مستقیماً روی آتش بگیریم. اول آن‌ها را زیر بغلمان کمی گرم می‌کردیم و سپس روی آتش می‌گرفتیم. بعد طبل‌ها را گرم و آماده می‌کردیم. نردبان پهن چوبی را می‌گذاشتیم و پس از طی کردن پله‌های آن، داخل نقاره‌خانه می‌شدیم و نقاره می‌زدیم.

از ساخت نقاره‌خانه جدید چه اطلاعاتی دارید؟

چون مصالح ساختمانی نقاره‌خانه قدیمی از چوب و حلب بود، بر اثر مرور زمان در شرف خرابی بود، در سال‌های ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۰ در دوران نیابت تولیت سید فخرالدین شادمان و سپس محمد مهران این نقاره‌خانه برداشته شد. ابتدا طاق سردر را تعمیر اساسی کردند و سپس به

۱. آقای احتشام کاویانین نویسنده کتاب شمس‌الشموس معتقد است نقاره‌خانه چوبی متعلق به دوره صفوی و در زمان شاه عباس ساخته شده است (احتشام کاویانین، ۱۳۵۵: ۲۳۳). اما برخی چون علی موتمن ساخت آن را در دوره قاجاریه می‌دانند (موتمن، ۱۳۵۴: ۲۳۳). با توجه به جنس بنای نقاره‌خانه که از چوب و حلب بوده است و از سوی دیگر در معرض باد و باران و فرسایش قرار داشته است، بعید به نظر می‌رسد بنا مربوط به دوره صفویه باشد، مگر این که در دوره قاجاریه بازسازی شده باشد.

وسیله بتن مسلح، ساختمان نقاره‌خانه را در سه طبقه در وسط سردر ایوان به ارتفاع نه و نیم متر ساختند. بعد مشغول کاشی کاری معرق شدند. لبه نقاره‌خانه از سه رشته مقرنس کاری درست شد و بر بالای مقرنس‌ها کنگره‌ای به رنگ فیروزه از معرق بنا گردید (سعادت، ۱۹۷۶: ۴۳). این بنا تحت نظر مهندس قهرمانی و با معماری حاج احمد بیوکی احداث شد. تنظیم ساختمان مقرنس‌ها و سایر امور ساختمانی به عهده حاج صادق رأفتی و طرح کاشی‌های معرق به قلم محمد حسن رضوان می‌باشد.

در طی این مدت، ابتدا برای چند روز بالای ایوان ساعت، نقاره زدیم. بعد با چوب بست یک مکان موقت در بالای ایوان عباسی ساختند و سقفی روی آن قرار دادند. تا حدود بیش از سه سال آن‌جا بودیم. به وسیله نردبان چوبی که گذاشته بودند، بالای داربست می‌رفتیم و نقاره می‌زدیم. آن زمان درب ایوان عباسی بسته بود و پشت آن بازار قرار داشت. کار ساخت نقاره‌خانه جدید که تمام شد ما به آن‌جا برگشتیم (تصویر شماره پنج).

بعد از ساخت نقاره‌خانه جدید، اگر چه ساختمان نقاره‌خانه شکل زیبایی پیدا کرده بود و نقاره‌خانه از لبه سردر ایوان شرقی به وسط آن منتقل شده بود، اما مشکلات زمستان و سرما همچنان باقی بود. در زمستان‌ها اولین گروهی که برای نقاره زدن روی بام حرم می‌رفت، ما بودیم. بعد از ما دربان‌ها بالا می‌آمدند و برف بام‌های حرم را پارو می‌کردند و داخل صحن‌ها می‌ریختند.

در طبقه پایین نقاره‌خانه منقل داشتیم. با چوب و سیخ‌های ته مانده جاروی دربان‌ها، آتش روشن می‌کردیم. به وسیله‌ی آتش، هم خودمان و هم طبل‌ها را برای نواختن نقاره گرم می‌کردیم و سپس با عبور از پله‌های آهنی در طبقه بالا نقاره می‌نواختیم.

بعد از انقلاب، یک روز حاج آقای فخاری رئیس اداره انتظامات برای بازدید به نقاره‌خانه آمد، دید آتش منقل و دود و دم همه در و دیوار را سیاه کرده است. دستور داد اتاق نقاره‌خانه را رنگ سفید زدند و برای ما بخاری گازی و سپس بخاری برقی گذاشتند.

سؤال: آیا تاکنون فعالیت نقاره‌خانه، تعطیل شده است؟

جواب: در دوره رضا شاه، پس از واقعه گوه‌رشاد و ممنوعیت حجاب، برای بسیاری از رسم و رسومات دیگر نیز محدودیت ایجاد شد. یکی از این محدودیت‌ها نواختن نقاره بود که برای مدت ۸ سال از ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰ تعطیل شد. در زمان رضاشاه، آژان‌ها چادر از سر زنان برمی‌داشتند. مادرم برای حفظ حجاب حمام نمی‌رفت و در خانه خودش را می‌شست.

آن‌هایی که می‌خواستند حجاب خود را حفظ کنند حتی حرم هم نمی‌رفتند. یک شب، مادرمان که دلش برای زیارت تنگ شده بود، گریه می‌کرد و می‌گفت که می‌خواهم به حرم بروم. برادرم نصف شب به دور از چشم مأمورها مادرمان را برای زیارت به حرم برد. پس از شهریور ۱۳۲۰ و سقوط رضا شاه، که نقاره‌خانه دوباره شروع به نواختن کرد، همه جشن گرفتند و شور و شعف تمام شهر مشهد را فرا گرفت. به جزاین واقعه تا جایی که من به یاد دارم، مراسم نقاره‌خانه بدون هیچ وقفه‌ای اجرا شده است. حتی در بحبوحه انقلاب سال ۱۳۵۷ هم نقاره‌خانه فعال بود.

سؤال: آیا از قدیم وسایل نواختن نقاره، همین طبل و شیپور بوده است؟

جواب: بله همین‌ها بوده است. جنس شیپورها و بدنه طبل‌ها هنوز هم مانند قدیم از مس و برنج است. روکش طبل‌ها هم از پوست گاو است. در بسیاری از اسناد قدیمی آستان قدس مکتوب است که مثلاً چند جلد خام گاوی برای کرناخانه حضرتی خریده‌اند. اکثر کارهای مربوط به تعمیر و نگهداری وسایل نقاره‌زنی را خودمان انجام می‌دهیم (تصویر سند شماره شش). پوست گاو را از تجار پوست در پنج راه پایین خیابان می‌خریم. بعد جنسش را تعیین می‌کنیم که تازه باشد و سوراخ نباشد. از صد تا پوست شاید پنج یا شش پوست را انتخاب می‌کنیم. هزینه این پنج پوست حدود صد و خورده‌ای هزار تومان می‌شود که آستان قدس رضوی می‌پردازد. پوست‌ها را روی بام پهن می‌کنیم تا کمی خشک شود. کناره‌های آن را می‌بریم و تسمه درست می‌کنیم. پوست را روی قطر نیم متری طبل می‌کشیم و دور پوست را سوراخ می‌کنیم و با تسمه‌ها روی طبل می‌بندیم. وقتی خشک شد، پشم‌های روی پوست را با شیشه‌ای که به صورت محدب شکسته‌ایم، می‌تراشیم. توی آفتاب می‌گذاریم که خشک شود. بعد از این مراحل طبل‌ها آماده نواختن هستند. عمر پوست‌ها متناسب با جنس، خشکی و یا نوع چوبی که روی آن می‌خورد بین بیست روز تا یک ماه متفاوت است. اما ما همیشه تا ده عدد طبل آماده داریم.

چوبی هم که بر روی طبل می‌کوبند «گورنه گوپچاق» است که از جنگل‌های کلات می‌آورند. این چوب نیم متری که به قطر یک بند انگشت می‌باشد بسیار پیچیده و مقاوم است و دیر می‌شکند. طول کرناها حدود یک متر و هفت یا هشت سانتی‌متر است. معمولاً خراب نمی‌شوند. فقط یک زنبورک داخل آن است که وقتی درون آن می‌دمیم این زنبورک می‌لرزد و از کرنا صدا خارج می‌شود. اگر این زنبورک کنده شود باید آن را تعمیر کنند. کرنا را در گذشته

پنج هزار تومان و الآن دویست هزار تومان درست می‌کنند. از کرناها هم، ده عدد برای روز مبادا ذخیره داریم.

سوال: در خصوص نواختن نقاره و ذکر آن برای ما توضیح دهید؟

جواب: هنگام نواختن نقاره، همه نقاره‌چیان لباس فرم به همراه کلاه و نشان آستان قدس رضوی دارند (تصویر سند شماره هفت).

پنج نفر طبال به نیت پنج تن آل عبا به همراه طبال‌های شان رو به صحن عتیق بر روی صندلی می‌نشینند. طبال‌ها از کاسه‌های بزرگ و کوچک مسی و چدنی است که پوست دباغی شده بر روی آن کشیده شده است. طبال کوچک "سرچاشنی" است که سمت رهبری دارد و بدون وقفه می‌زند و همه طبال‌زن‌ها، نواختن خود را با این طبال هماهنگ می‌کنند. طبال‌های بزرگ "گورگه" است که با مکث و متناسب با نیاز، به تبعیت از طبال سرچاشنی می‌زنند که صدای بلندی دارند. طبال تخم مرغی و ساده هم دو نوع دیگر از طبال‌های نقاره است. این طبال‌ها برای نواختن بر روی چهار پایه قرار دارند. طبال‌ها ذکر می‌دارند و فقط به عنوان کوس شادیانه از شروع تا خاتمه، هماهنگ با کرنا نواخته می‌شوند. با فاصله یک متر، پشت سر طبال‌ها هشت نفر کرنا زن به نام امام هشتم، ردیف می‌ایستند. یک نفر از آنان «سرنواز» است که کرنا زن‌ها را رهبری می‌کند و بقیه «پس نواز» هستند. کرناها، سازهای بادی هستند از جنس برنج یا مس که آب گرم داده شده‌اند. در برخی مواقع تعداد طبال‌ها و کرنا زنان، تا جایی که به نواختن نقاره لطمه‌ای نزنند، کم یا زیاد می‌شوند.

کار نواختن نقاره با نام خدا شروع می‌شود. نقاره نوازان بر دمیدن بر کرناها، که دارای ذکر هستند، آن‌ها را به صدا در می‌آورند. سرنواز، کرنا را رو به سوی گنبد حضرت رضا (ع) بلند می‌کند و سلام می‌دهد. بعد از آن در کرنا می‌دمد و متناسب با ذکر نقاره می‌گوید: سلطان دنیا و عقبی علی بن موسی الرضا. پس نوازاها جواب می‌دهند: امام رضا، امام رضا. سرنواز می‌دمد: امام رضا، امام رضا، امام رضا. پس نوازاها با نوای کرناها می‌گویند: غریب رضا، غریب رضا. سرنواز می‌دمد: مولی، مولی، مولی، مولی، علی بن موسی الرضا. پس نوازاها می‌دمند: رضا جان، رضا جان، رضا جان. سرنواز می‌دمد: یا امام غریب یا امام رضا. پس نوازاها می‌دمند: رضا جان، رضا جان، رضا جان. سرنواز می‌دمد: دور دوران امام رضا. پس نوازان می‌دمند: ای دادرس بیچارگان. سرنواز می‌دمد: ای دادرس درماندگان. پس نوازان می‌دمند: فریادرس، فریادرس.

آخر که می‌خواهند کرنا را زمین بگذارند همه می‌دمند: یا فتاح، یا فتاح، یا فتاح.^۱ این ذکر نقاره است که با فرستادن صلوات پایان می‌یابد.

سوال: در مورد زمان‌ها و اوقات نواختن نقاره صحبت کنید؟

جواب: در طی سال هر روز به جز ایام محرم و صفر و روزهای سوگواری، دو نوبت نقاره نواخته می‌شود. در صبح بیست دقیقه قبل از طلوع خورشید و عصر بیست دقیقه قبل از غروب آفتاب نقاره می‌زنیم. منظور از نواختن در این دو موقع اعلام آخر وقت نماز است، تا هنگام صبح افراد خواب نمانند و در عصر که سرگرم کار روزانه هستند نمازشان قضا نشود. هنگام ماه مبارک رمضان، سه ساعت مانده به اذان صبح نقاره نواخته می‌شد تا اهالی شهر متوجه وقت طبخ غذا برای سحر بشوند.^۲ در عصر همین ماه هم پایان یافتن صدای نقاره به معنی اذان مغرب و شروع افطار برای مردم بود.

به خاطر اعیاد، در شب عید و در صبح روز عید به فاصله یک ساعت بعد از نقاره اصلی، دوباره نقاره نواخته می‌شود. به عبارت دیگر، به خاطر روزهای عید، چهار بار نقاره زده می‌شود. در جشن نوروز و لحظه تحویل سال و در برخی مواقع، جهت روزهای خاص، مانند روزهایی که بیماری شفا یافته یا روز فتح خرمشهر نقاره زده‌ایم.

در گذشته شهر مشهد به بزرگی الآن نبود و هوای شهر هم تمیز بود و دود و دم نداشت. بنابراین راحت می‌شد طلوع و غروب خورشید را در صبح و عصر تشخیص داد.

در هنگام صبح، بعد از حدود بیست دقیقه نواختن نقاره، همین قدر که شفق خورشید را می‌دیدیم و هنگام غروب نیز، زمانی که خورشید محو می‌شد، کرناها صدا می‌کردند و نواختن نقاره متوقف می‌شد. البته تشخیص غروب خورشید مشکل‌تر است و باید هنگام غروب طولانی‌تر نقاره بزیم. ولی موقع طلوع، نورش معلوم می‌شود. اگر هوا ابری باشد، با توجه به روزهای قبل که مثلاً یک دقیقه دیرتر خورشید طلوع یا غروب می‌کند، نقاره می‌زنیم. در زمستان‌ها تا حدود یک ماه، طلوع و غروب خورشید پنج دقیقه هم تغییر ندارد. البته امروزه استفاده از تقویم و ساعت، کارها را راحت کرده است. هر چند من بعد از سال‌ها دیدن طلوع و غروب خورشید، بر حسب تجربه، زمان دقیق توقف نقاره را تشخیص می‌دهم.

سؤال: از احساس خودتان نسبت به نقاره‌زنی صحبت کنید؟

۱. فریاد رس، فریاد رس، محبوبه فرامرزی، سالنامه روزنامه قدس ویژه نامه نوروز ۱۳۸۷، ص ۱۴.

۲. برای اطلاع بیشتر رک: (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۵: ۲۳۵).

جواب: من ۶۵ سال است که بدون یک روز تعطیلی، بجز ایام عزا، به نقاره‌خانه می‌آیم. در گذشته این قسمت زیر نظر تشریفات آستان قدس رضوی بود و الآن زیر نظر انتظامات است. اگر دفاتری که امضاء کردم بررسی شود حتی یک روز هم غیبت ندارم. فقط یک بار به خاطر تشرّف به مکه غیبت داشتم. جوان هم که بودم، رفقا برای تفریح به وکیل آباد می‌رفتند، اما تفریح من زیارت حرم مطهر حضرت رضاع) و نواختن نقاره بود. به غیر از آستان قدس در هیچ کجا نقاره نزدم. خانه ما نزدیک به حرم است. هر روز پس از خواندن نماز صبح با پای پیاده به طرف حرم راه می‌افتم و از طریق دری که در ضلع شمال شرقی صحن انقلاب است، پس از طی حدود صد و چند پله روی پشت بام و ایوان می‌روم و از آن جا از طریق پله‌های آهنی برای نقاره زدن وارد نقاره‌خانه می‌شوم.

از جوانی تا موقعی که توان داشتم تا حدود ۵۰ سال کرنا می‌زدم. صدای کرنا وقتی خوب به گوش می‌رسد که لب، به طور کامل کرنا را بگیرد. من به خصوص شب‌های عید خیلی علاقه داشتم و تلاش می‌کردم خوب کرنا بزنم. به همین دلیل موهای اطراف لبم ریخته بود و خون بیرون می‌زد. شب‌ها برای بهبودی لبم را چرب می‌کردم. حدود بیست سال هم هست که طبل سرچاشنی را می‌زنم. این طبل را هم در هنگام نقاره زدن باید بدون وقفه بزنم.

سؤال: برخورد مردم با این آیین چگونه است؟

جواب: نقاره نوازی و صدای آن برای همه جذاب است. وقتی نقاره نواخته می‌شود مردم می‌ایستند و تماشا می‌کنند. در اعیاد اسلامی و به خصوص تولد حضرت رضاع) رسانه‌های گروهی شامل صدا و سیما و نشریات توجه ویژه‌ای به این مراسم دارند. خیلی از مردم سال تحویل خود را در حرم مطهر و با صدای نقاره شروع می‌کنند.

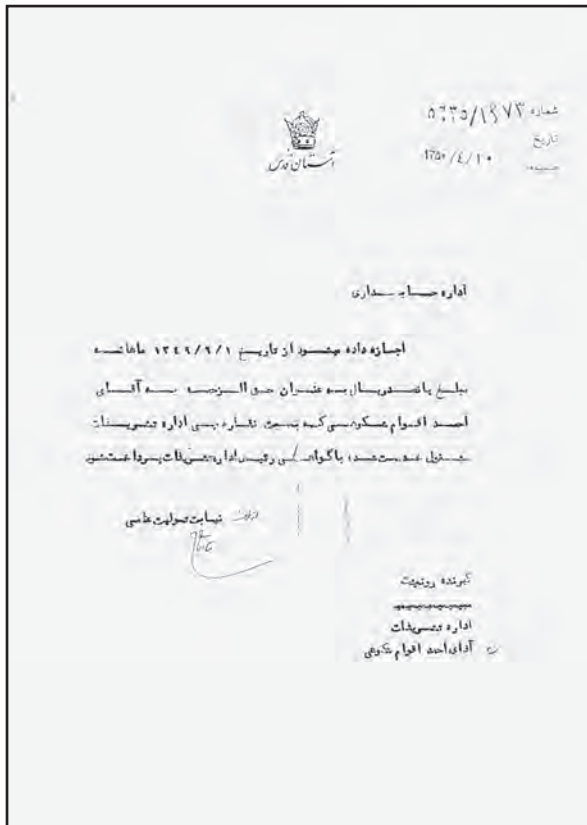
وقتی نقاره می‌زنیم و پایین می‌آیم، زوار دور ما را می‌گیرند و جهت تبرک، با ما روبوسی می‌کنند و التماس دعا دارند. این سنتی است که برای بزرگی و جاه و جلال حضرت اجرا می‌شود.

با سپاس از شما به خاطر شرکت در این مصاحبه.

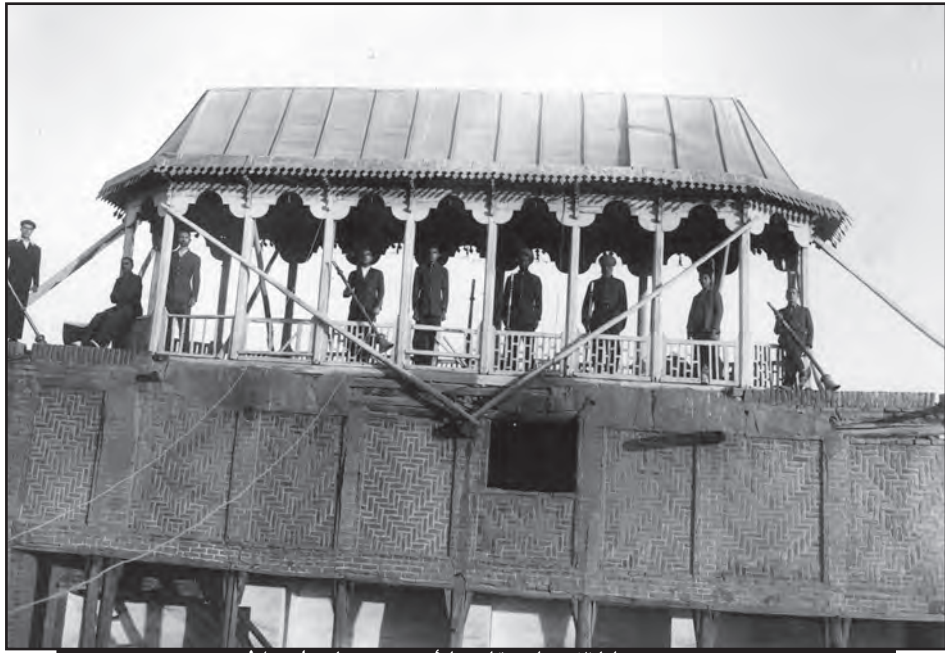
- عطاردی، عزیزالله (۱۳۷۱). تاریخ آستان قدس رضوی، ج ۱، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و عطارد.
- قصابیان، محمدرضا (پاییز ۱۳۸۲). «نقاره‌نوازی و نقاره‌خانه در ایران و جهان»، فصلنامه مشکوة، ش ۸۰.
- رهنما، محمدرحیم (۱۳۹۰). شناسایی و وجه تسمیه معابر، محلات و اماکن عمومی بافت قدیم شهر مشهد، مشهد: اداره کل روابط عمومی و بین‌الملل شهرداری مشهد.
- احتشام کویانیان، محمد (۱۳۵۵). شمس الشموس یا تاریخ آستان قدس، مشهد: آستان قدس رضوی.
- مؤمن، علی (۱۳۴۸). راهنما یا تاریخ آستان قدس رضوی، مشهد: آستان قدس رضوی.
- سعادت، بیژن (۱۹۷۶). بارگاه رضاع، مجموعه مطالعات ابنیه آستان قدس رضوی، شیراز: مؤسسه آسیایی دانشگاه شیراز.
- رضوان، محمدحسن (شهریور ۱۳۴۲). «نقاره‌خانه جدید»، ماهنامه آستان قدس رضوی، ش ۱۵.
- فرامرزی، محبوبه (فروردین ۱۳۸۷). «فریادرس، فریادرس»، سالنامه روزنامه قدس.
- اسناد موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- سمفونی حرم امام رضاع (فروردین ۱۳۸۴). هفته‌نامه حرم، ش ۷.

تصویر شماره ۱: آقای اقوام شکوهی هنگام مصاحبه در محل نقاره خانه - ۳۰ آذر ۱۳۸۹

تصویر سند شماره ۲: حکم کارگزینی آقای اقوام شکوهی

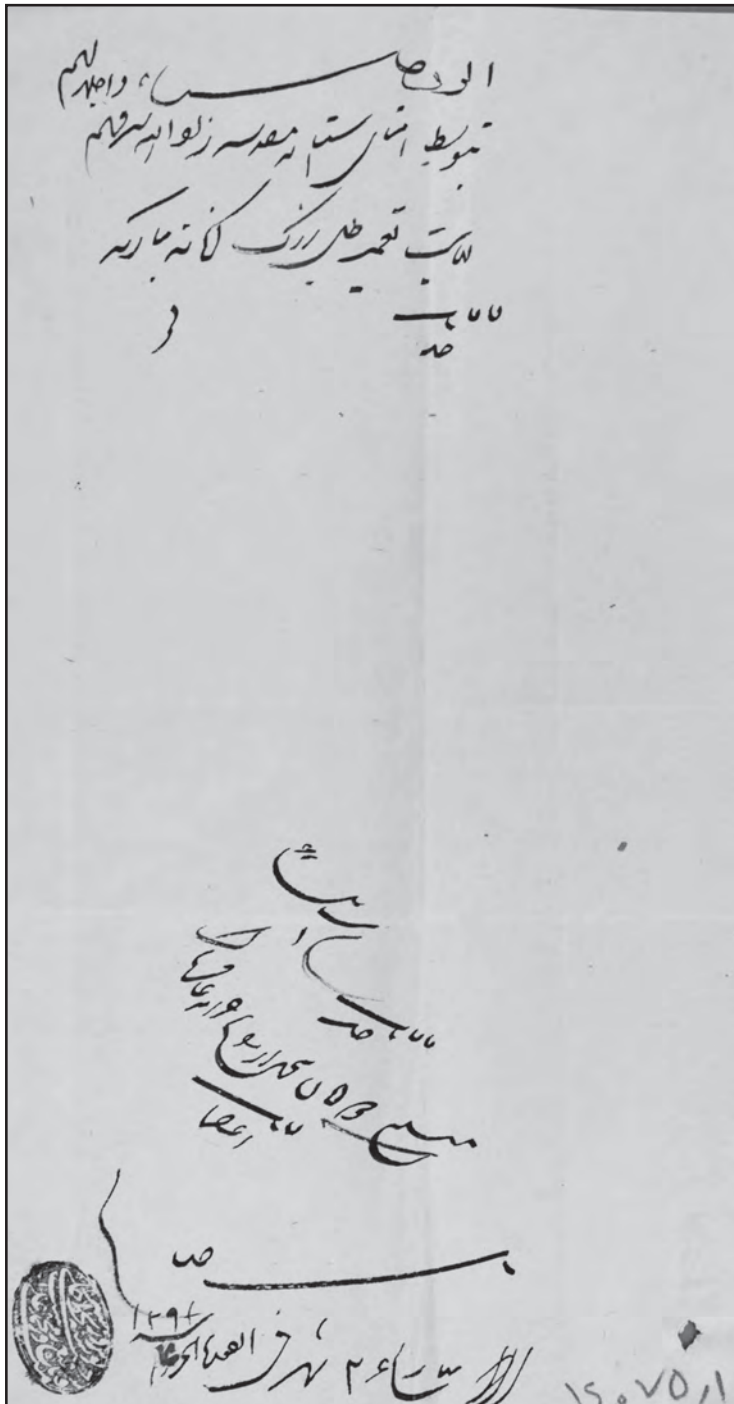
تصویر شماره ۳: نمای نقاره‌خانه چوبی دوره پهلوی اول

تصویر شماره ۴: ایوان شرقی صحن انقلاب و نقاره‌خانه (عکاس: آقا رضا عکاسباشی، ۱۳۰۹ ق.)

تصویر شماره ۵: نقاره‌خانه جدید

تصویر سند شماره ۶: هزینة مربوط به تعمیر طبل بزرگ نقاره‌خانه در ۱۲۹۱ ق.

الربيع

مربوط افشارستان نه مقدمه زلو الله شرفه

از حضرت بوستان مغرور علمه لول

علمه لول
مربوط افشارستان

سایه

۱۹۹۱۹

مربوط افشارستان
مربوط افشارستان

مربوط افشارستان
مربوط افشارستان

تصویر سند شماره ۷: ۱۹۹۱۹ - هزینه مربوط به تهیه پوشاک برای کارکنان نقاره خانه در ۱۲۸۷ ق.